

LES COVES DEL PENEDÈS: LA SEVA DESCOBERTA I UTILITZACIÓ PER L'HOME AL LLARG DEL TEMPS

RESUM

Una síntesi àmplia i completa del diversos aspectes de les cavitats penedesenques, amb la seva enumeració i la consideració dels diversos àmbits relacionats amb elles.

ABSTRACT

A comprehensive and thorough summary of the many aspects related to caves in the Penedès Area, all of them being categorised and explained with related subjects.

INTRODUCCIÓ

La comarca del Gran Penedès, i com a tal entenem la formada per l'Alt i Baix Penedès i el Garraf, geològicament està estructurada sobre terrenys calcaris, per la qual cosa presenta abundància de cavitats subterrànies i no ens ha d'estranyar que aquestes fossin conegudes i aprofitades per l'home des de temps molt reculats.

Les cavitats penedesenques, llevat d'uns pocs avencs del massís de Garraf, no tenen gran desenvolupament, no són indubtablement les grans cavitats que trobem en d'altres zones on s'embadaleixen els turistes, són, però, unes cavitats amb un important bagatge històric, algunes d'elles foren emprades durant la prehistòria, d'altres serviren d'amagatall durant èpoques turbulentes, i no oblidem que ens els avencs del massís de Garraf es van escriure les primeres pàgines de la història de l'espeleologia, no solament de Catalunya, sinó de tot l'Estat espanyol. En el moment de confeccionar aquestes línies, s'està estudiant el projecte d'instal·lar una exposició-museu a la localitat d'Olesa de Bonesvalls.

Les cavitats, com altres accidents geogràfics, també foren emprades per marcar límits de terres, així el topònim d'una cova, d'un avenc o d'un balnat ajudava a delimitar les parts de propietats que eren molt sovint l'origen de més d'un conflicte; d'aquesta manera, a tall d'exemple, trobem aquest fragment:

"... l'any 1704 quan Josep Mata va comprar a Antoni Badell de la parròquia de Sant Pau d'Ordal, el domini útil sobre 22 hectàrees de terra campa i bosc a la partida coneguda com la muntanya de l'avenc d'Esteles..."

El trogloditisme o l'ocupació o l'aprofitament de les cavitats per l'home és un fet que, com veurem, es produeix al llarg de la història, s'utilitzen les cavitats com a refugi o habitatge, depèn de les necessitats de cada moment, per exemple, moltes de les nostres coves foren utilitzades com a amagatall en la darrera guerra, també són emprades com a cledes per recer del bestiar, algunes presenten diversos enginyers per tal d'aprofitar els degotalls, generalment bastint-hi bassiols per recollir l'aigua, també han esdevingut signe d'espiritualitat i l'home ha erigit a l'abric de balmats esglésies i capelles.

Hi ha, no obstant això, un tipus de trogloditisme més esporàdic, ja que també s'utilitzen les coves per sojornar-hi en cas de mal temps i com a aixopluc ocasional com les utilitzaren, posem per cas, els antics carboners.

Com es pot deduir, molts d'aquests usos de les coves formen part de la història moderna, d'aquella història que no està escrita i que és força difícil de recopilar, ja que no sempre es troba la persona adient que ens pugui explicar la utilització que es va donar a tal o qual cavitat fa cinquanta o cents anys.

Malauradament, també les trobem esmentades en relació a una altra forma d'utilització, el de les cavitats desaparegudes pel bé del "progrés", representat aquest per abocadors municipals, pedreres o urbanitzacions per citar les més usuals; un capítol a part mereixerien les emprades com a abocadors de tota mena de deixalles, ja siguin de tipus comunitari, particular o ramader.

L'objectiu d'aquestes línies no és confeccionar un catàleg exhaustiu de les cavitats penedesenques, ja hi ha clubs i seccions espeleològiques que s'hi dediquen, sinó comentar la utilització que tingueren al llarg dels segles per part de l'home.

LES COVES DEL PENEDÈS EN LA PREHISTÒRIA

L'home prehistòric utilitzà les coves penedesenques en la mesura que li indicaven les seves necessitats, les quals estaven condicionades per la climatologia i la manera de viure, és a dir, si el seu hàbitat era sedentari o, pel contrari, es traslladava constantment d'un lloc a un altre, sobretot en un moment en què la cacera va constituir la seva principal font alimentària.

Relatem a continuació les diferents etapes en les quals foren emprades les coves del Penedès, tot donant una pinzellada molt breu de la part més representativa de cadascuna d'elles.

Durant el paleolític inferior (-1.200.000 a -90.000 anys) es manifesta una indústria a base de palets, còdols treballats primerament de forma molt arcaica, i que presenta més endavant faisó unifacial i bifacial.

Les diferents fases culturals reben els noms d'abbevil·lià, clactonià, acheulià, taiacià i micoquià.

A partir del paleolític inferior l'home coneix el foc, la qual cosa modifica substancialment el sistema de viure i els hàbitats alimentaris.

Els jaciments a Catalunya es troben gairebé sempre a les terrasses elevades dels rius a la vora dels quals hom suposa que devien viure, tan sols el cau del Duc, de Torroella de Montgrí (Baix Empordà) ha estat la cavitat que s'ha posat de manifest com un hàbitat d'aquesta època.

El paleolític mitjà (-90.000 a -40.000 anys) és identificat per la cultura del mosterià, nom que prové del jaciment francès de *lo Mostier*, que és on va ser identificada per primera vegada aquesta fase.

La indústria experimentà grans canvis, ja que es fabricaven estris a partir d'esclats grans, els quals es retocaven per tal d'obtenir puntes, tallants, gratadors, etc. També es comencen a treballar els ossos i les banyes dels animals caçats.

Al Penedès hi ha hagut troballes mosterianes a la cova del Gegant (Sitges) i a les coves Fumada i del Rinoceront (Castelldefels).

En el paleolític superior (-40.000 a -10.000 anys) es produeix una gran diversificació de cultures i cap al final del període té lloc un gran canvi climàtic, ja que s'acaba el Würm IV, que és l'última fase de la darrera glaciació, la qual cosa condiciona en gran manera la forma de vida.

Les peces treballades per l'home són cada vegada més ben elaborades, ganivets, gratadors carenats, agulles, i cada cop s'utilitzen més els ossos i les banyes.

Exemples d'aquesta època al Penedès els trobem a la cova de la Griera (Calafell), amb troballes paleontològiques de grans mamífers. Cal esmentar que aquesta cavitat presenta un ampli arc cronològic que aplega des del paleolític superior fins al ferro II o ibèric.

El període epipaleolític és el que segueix al paleolític superior. Val a dir que aquest terme supleix, d'uns anys ençà, al mot mesolític, que és equivalent, ja que sembla ser que així reflecteix més bé l'arrel directa que el lliga amb la fase anterior.

La seva cronologia va del -10.000 a -5.500 anys, encara que el límit és molt flexible, a Catalunya hi ha la tendència de baixar la datació i es posa el seu inici en el -9.000 o -8.000.

En aquest període hi ha diversos estadis que reben els noms dels jaciments on s'ha efectuat la troballa. Cal destacar: l'azilià, que prové de Mas d'Azil; el sauvaterrià, nom del jaciment de Sauvâtèrra, i el tardenosià, de l'estació de Fère-en-Tardenois, tots ells francesos.

Aquest moment es caracteritza pel fenomen de la microlització, hi ha una veritable allau de petites fulles i puntes, generalment aconseguides seguint la tècnica dels dors rebaixat, els quals, mitjançant un encastament amb suports de fusta o banya, aconseguen uns estris molt complexos.

Els jaciments en aquesta fase deixen de ser exclusivament en coves, com era el cas del paleolític mitjà i superior, hi ha casos en els quals són autèntics tallers a l'aire lliure.

Pel que fa al sistema de vida, a la caça s'uneix la recol·lecció de fruits i altres aliments silvestres, activitat que ja es practicava anteriorment, però és en aquest moment que experimenta un gran augment.

En territori penedesenc trobem representada aquesta fase en els jaciments de la cova del Bolet (Mediona), cova de la Guineu (Font-rubí), cova de la Moixeta (Marmellar), cova del Garrofet (Querol) i cova del Pi (Sant Cugat Sesgarrigues).

El neolític (-5.500 a -3.800 anys) és l'època en la qual es va produir una profunda transformació en les formes de vida prehistòrica. Aquest procés de canvi va tenir lloc de forma lenta com a resultat de l'adaptació a les noves condicions climàtiques, ja que s'havia passat del final del pleistocé o era glacial al període holocé o neotermal.

D'aquesta època cal ressaltar la ceràmica cardial, dita així per la seva tècnica decorativa obtinguda per la impressió que s'efectuava sobre les parets de la peça, abans de coure-la, de la vora dentada d'una petxina, el *Cardium edule*. El nom es deu a Joan Corominas i Roca, que la identificà en diverses cavitats de Montserrat l'any 1925, per aquest motiu també se l'anomena ceràmica montserratina.

Aquesta fase de la ceràmica cardial representa generalment l'inici del neolític.

Un altre fet remarcable i que constitueix el moment clàssic o d'apogeu del neolític són els sepulcres de fosa, els estudis dels quals, juntament amb llurs aixovars i esquelets, han proporcionat dades molt interessants.

A partir de les darreries de 1970, al neolític català es van intercalar dues etapes més per tal de respondre d'una forma més acurada a les evidències que les troballes arqueològiques anaven posant de manifest; així, hi trobem el neolític antic evolucionat o "Montboló" i el neolític final; no obstant això, s'hi poden afegir fases intermèdies com l'epicardial o "verazià".

En diversos treballs trobem esmentat el terme eneolític per designar la darrera etapa del neolític.

Donat que moltes excavacions són anteriors a aquesta data, en la següent relació de cavitats penedesenques on s'han posat de manifest jaciments d'aquesta època sols s'indica la fase o subdivisió quan es té constància.

Cova Vallmajor (Albinyana), eneolític.

Cova Can Sadurní (Begues), neolític antic i eneolític.

Cova de la Roca Foradada (la Bisbal del Penedès), eneolític final.

Cova de Santa Cristina (la Bisbal del Penedès), eneolític final.

Mas Romeu (Calafell), cova sepulcral eneolítica.

Cova Foradada (Calafell), neolític.

Cova del Pantà de Foix i cova "XXV" (Castellet i la Gornal). Cavitats sepulcral de l'eneolític final. No obstant això, s'esmenten al terme de Cubelles diverses coves sepulcral col·lectives de la mateixa època.

Cova Xuriguera (Castellet i la Gornal), eneolític.

Cova de Can Pascol o Can Pasqual (Castellví de la Marca), neolític antic epicardial.

Coveta de la Carretera (Cubelles), neolític.

Cova de la Guineu (Font-rubí), neolític antic.

Cova de la Plana de la Pineda (Font-rubí), neolític.

Cova del Vapor (Font-rubí), neolític antic.

Cova de Valdecerves (la Llacuna), neolític antic epicardial.

Abrics de sota la Roca del Frare (la Llacuna), neolític antic cardial.

Cova del Bolet (Mediona), diverses fases del neolític i eneolític.

Coves de Santa Anna (Mediona), neolític antic.

Coves del Fondal de Valldellós (Mediona), neolític mitjà i final.

Cova de l'Olla o del Sumoi (Montmell), eneolític.

Cova de Santsuies (Montmell), eneolític.

Cova de Fontanilles (Olèrdola), neolític.

Cova de la Font del Molinot (Pontons), neolític antic evolucionat i mitjà.

Cova del Batllell (Pontons), neolític antic.

Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons), neolític.

Cau de la Font de Sant Llorenç (Santa Margarida i els Monjos), eneolític.

Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys), eneolític.

Balmes de les Valls (Sant Martí Sarroca), neolític.

Cova Miseracs (Sant Pau d'Ordal), neolític antic i mitjà.

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues), neolític antic.

Cova de Sant Llorenç (Sitges), neolític antic.

Coves de Can Ros (Subirats), neolític antic.

Cova Freda (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova de Can Soler de Secabecs (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Cingle de Foix-2 (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova-avenc de Mahoma (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Monòlit (Torrelles de Foix), neolític antic.

Coves de la Riera (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova del Toixó o de les Aranyes (Torrelles de Foix), neolític antic i final.

Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix), neolític antic cardial.

Coves de les Vinyes (Torrelles de Foix), eneolític.

Cova de la Masia (Torrelles de Foix), neolític antic.

Cova Bonica (Vallirana), eneolític.

Cova de la Boira, neolític antic.

Durant el període denominat l'edat de bronze (-3.800 a -1.000 anys) l'home aprèn a alear el coure amb l'estany i dona com a resultat el bronze que utilitzà preferentment per a la fabricació dels seus estris i armes, sobretot punyals i espases, ja que era un metall més dur i resistent que el coure.

Entrada de la Cova Freda (Torrelles de Foix).

Estudis recents divideixen aquesta etapa en tres fases, calcolític o bronze antic, bronze mitjà i bronze final.

En l'àrea penedesenca trobem esmentats els jaciments següents:

Cova del Garrofet (Aiguamúrcia), bronze.

Cova Vallmajor (Albinyana), bronze.

Cova de l'Artús (Albinyana), bronze.

Coves del Pèlag i de l'Artiga (Avinyonet del Penedès), calcolític.

Avenc dels Pelagons (Avinyonet del Penedès), bronze final.

Balma de Can Ràfols dels Caus (Avinyonet del Penedès), bronze.

Coves Cassimanya i Can Sadurní (Begues), bronze.

Cova de Mas Romeu (Calafell), bronze.

Cova Foradada (Calafell), bronze.

Coves XXV, del Pantà de Foix i Xuriguera (Castellet i la Gornal), calcolític i bronze final.

Cova de Can Pasqual (Castellví de la Marca), bronze final.

Cova de la Guineu (Font-rubí), bronze.

Cova de la Planà de la Pineda (Font-rubí), bronze.

Cova del Vapor (Font-rubí), bronze mitjà i final.

Cova Bonica (Gavà), bronze.

Coves del Castell (Gelida), calcolític.

Cova Valldecerves (la Llacuna), bronze.

Cova de les Rondes o de la Roca del Frare (la Llacuna), bronze.

Cova de la Moixeta (Marmellar), bronze.

Cova del Bolet (Mediona), calcolític i bronze mitjà.

Coves petites de Santa Anna (Mediona), bronze mitjà.

Cova de l'Olla o del Sumoi (Montmell), bronze final.

Cova de la Plana Rodona (Olèrdola), bronze mitjà.

Abric de Segarrulls o abric Sota Roca (Olèrdola), bronze final.

Cova Montnàs (Olivella), bronze.

Cova de la Font del Molinot (Pontons), calcolític.

Coves del Fondal de Valldellós (Pontons), calcolític bronze.

Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons), calcolític.

Cova del Batllell (Pontons), calcolític.

Coves Salines i de la Pesseta (Pontons), bronze mitjà.

Cova de Can Soler de Secabecs (Pontons), bronze mitjà i final.

Coveta del Torrent dels Carbons (Pontons), bronze.

Cova dels Picons (Pontons), bronze.

Cova de les Calaveres (Pontons), bronze.

Cova de la Merla (Roda de Berà), bronze.

Cova de la Font de Sant Llorenç (Santa Margarida i els Monjos), bronze final.

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues), calcolític i bronze mitjà.

Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys), bronze.

Cova Miseracs (Sant Pau d'Ordal), bronze mitjà.

Cova Negra, forats d'en Bori o Sembori i avenc del Mas de Mossèn Alba (Sant Pere de Ribes), bronze.

Coves del Gegant, de Sant Llorenç, Verda, del Duc i els Covarrons (Sitges), bronze.
 Balms de la Bardera i coves de Can Ros del Torrent del Gavatx (Subirats), calcolític.
 Cova de la Masia (Torrelles de Foix), calcolític i bronze final.
 Cova de Cal Magí Rossell o avenc del Foc o Fissura de Can Rossell (Torrelles de Foix), bronze mitjà.
 Abric de la Font de Cal Rossell (Torrelles de Foix), bronze mitjà.
 Esquerda de les Roques del Pany (Torrelles de Foix), calcolític i bronze final.
 Cova Freda o de les Torres (Torrelles de Foix), bronze mitjà i final.
 Cova del Cingle de Foix 2 (Torrelles de Foix), bronze final.
 Cova del Toixó o de les Aranyes (Torrelles de Foix), bronze final.
 Coves de les Vinyes (Torrelles de Foix), bronze.

Encara que el ferro era conegut i susceptible de ser treballat, el metall bàsic era el bronze fins que, a causa de l'activitat colonial que s'obrí a les costes catalanes a la darrerïa del segle -VII i als moviments migratoris indoeuropeus, que ja van començar pels voltants de l'any -1000, van propiciar que la tècnica de la metal·lúrgia del ferro fos assimilada per la població indígena.

La tècnica del bronze era molt més senzilla que la del ferro, ja que aquest té una temperatura de fusió superior als 1.537 graus de Celsius i els forns dels quals llavors hom disposava assolien els 1.200 graus; així doncs, no eren aptes per a la fosa i d'aquesta manera exigia una manufactura més complexa, la forja, tot i això era menys resistent que el bronze i es corroïa amb bastant facilitat, la qual cosa no es va solucionar fins uns segles més tard amb la difusió per part dels colonitzadors fenicis i grecs del tremp i la revinguda.

Així va néixer l'etapa denominada l'edat del ferro (-1000 a - 500 anys) i durant aquesta època l'home millorà substancialment la seva activitat agrícola i incrementà notablement les varietats d'hortalisses, gramínies i verdures destinades al conreu.

L'altra gran font era la ramaderia, on també s'introduïren noves espècies tant vaquines com cavallars.

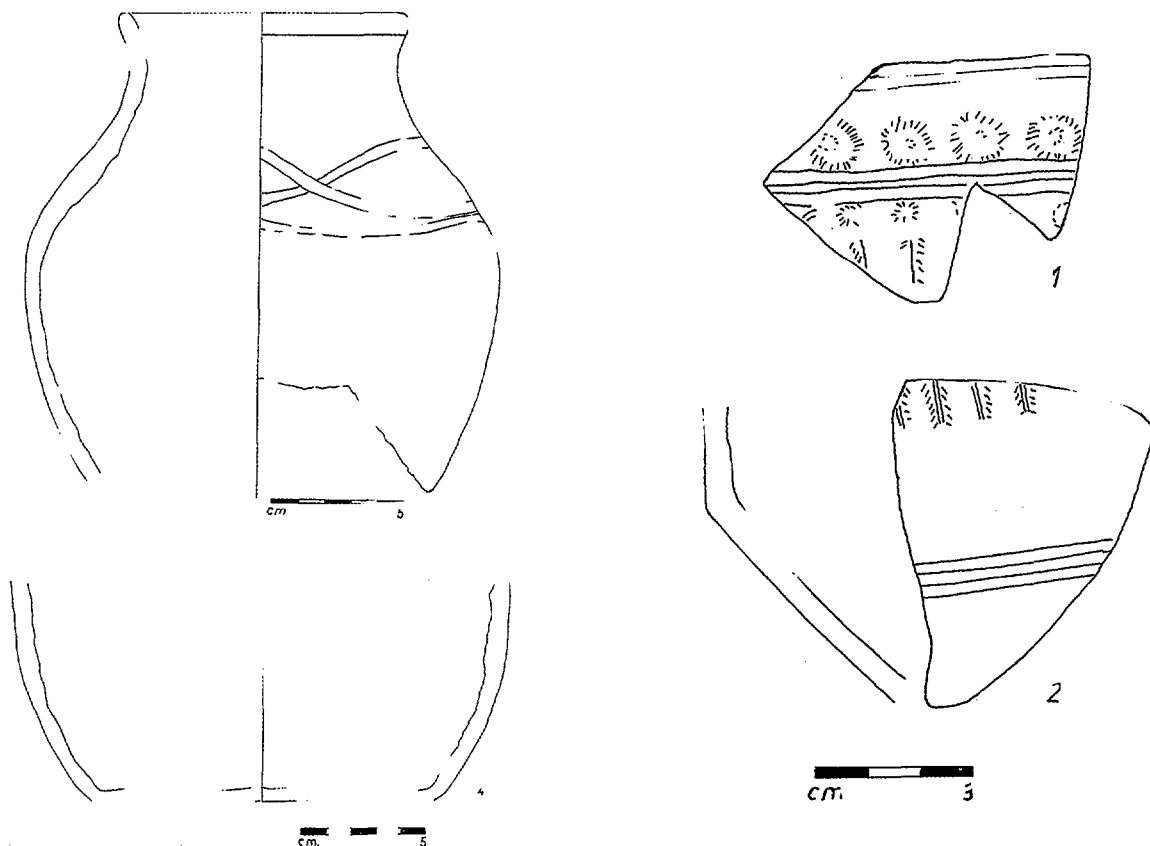
Els jaciments en cavitats corresponents a aquesta època els trobem en:

Cova Vallmajor (Albinyana).
 Cova de Can Sadurní i Cova Cassimanya (Begues).
 Coves Xuriguera, XXV, d'en Cabra i d'en Muntaner (Castellet i la Gornal).
 Cova sepulcral i avenc del Mas de Sant Antoni (Cunit).
 Coves del Castell (Gelida).
 Cova de l'Olla o del Sumoi (Marmellar).
 Coves del Castell Vell i dels Pelagons (Olivella).
 Cova de Mas Vila o de la Françaola (Santa Maria de Miralles).
 Coves del Duc i Verda (Sitges).

A partir del segle V aC es pot dir, a grans trets, que comença de ple el període ibèric, sobre el qual s'han escrit gran quantitat de publicacions i llibres de tota mena; així doncs, sols ens resta

fer esment de les cavitats del Penedès on s'han produït troballes de materials arqueològics corresponents a aquesta època.

Coves Artús i Vallmajor (Albinyana).
 Coves Cassimanya i Can Sadurní (Begues).
 Coves del Castell (Gelida).
 Cova de la Guineu (Font-rubí).
 Cova de Valldecerves (la Llacuna).
 Cova de l'Olla o del Sumoi (Marmellar).
 Coves del Bolet, d'Omella, Gran de Santa Anna i del Fondal de Valdellós (Mediona).
 Balma del Fum (Olèrdola).
 Cova d'Olèrdola (Olèrdola), ceràmica iberoromana.
 Balma dels Masets i Cova del Pi (Olèrdola).
 Coves Freda, de la Font del Molinot i de Can Soler de Secabecs (Pontons).
 Cova de Bon Jaumet o Cova X (Pontons).
 Cova del Garrofet (Querol).
 Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues).
 Cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys).
 Coves del Gegant i de Sant Llorenç (Sitges).

Ceràmica medieval de la Cova del Bolet (Mediona).

També s'han efectuat troballes de material romà a la Cova del Gegant (Sitges), Fondal de Valldellós (Mediona), Cova de la Font del Molinot (Pontons) i Balma del Fum (Olèrdola).

Els vestigis corresponents a l'alta edat mitjana han estat més generosos i s'han posat de manifest en les següents cavitats:

Balmes de Penya de l'Àliga, balmes de la Bobera, cova del Noguer, balma de la Caseta d'en Segura, cova del Toixó, coves de la Font d'Horta, coves del Frare i cova del Mas Andrevà (Castellet i la Gornal).

Cova de la Guineu (Font-rubí).

Coves del Castell (Gelida).

Coves de l'Hort Xic (la Llacuna).

Cova de la Moixeta (Marmellar).

Coves de Santa Anna i del Bolet (Mediona).

Balma del Fum (Olèrdola).

Cova Rodona (Sant Martí Sarroca).

Cova del Gegant (Sitges).

Cova del Pi d'en Barba (Sant Cugat Sesgarrigues).

Cova de l'Home Mort (Torrelles de Foix).

En les línies precedents s'ha intentat donar una visió, la més ampla possible, de les cavitats del Penedès on, al llarg dels anys, s'han produït troballes arqueològiques; no obstant això, cal fer avinent que moltes excavacions han estat efectuades ja fa forces dècades i per aquest motiu possiblement caldria revisar els materials arqueològics, la qual cosa ens proporcionaria, gairebé amb tota seguretat, elements que farien modificar la datació de més d'un jaciment.

Un exemple prou clar el tenim en la cova de la Guineu de Font-rubí, on es van dur a terme, entre els anys 1979 i 1982, excavacions asistemàtiques i de caire il·legal que afectaren diversos nivells i que dificultaren en gran manera les interpretacions posteriors.

A partir de l'any 1988, s'estan efectuant en aquest jaciment acurades i serioses campanyes d'excavació, i s'endeguen multitud d'estudis així com l'elaboració de diversos articles.

Cal també afegir que s'han publicat notícies sobre troballes de materials arqueològics de filiació indeterminada com, per exemple, els Covarrons al massís de Garraf, la cova de Sant Pau a Vilafranca, les balmes del Coster Mitger a Sant Pere de Ribes, la cova de Rocacrespa a Castellet, la de la Carretera a Vilanova o la del Trader a Cubelles, la qual cosa, si més no, ajuda a la confusió.

També cal comentar que hi ha excavacions, unes efectuades amb caràcter d'urgència per tal de salvaguardar en el possible els materials arqueològics i altres que formen part d'un ampli pla de recerca d'un vast territori, del qual, per una causa o altra, encara no s'han publicat les memòries; de fer-se algun dia, la llista que hem ofert es veurà substancialment ampliada.

En els següents museus els estudiosos del tema poden trobar abundant material arqueològic, encara que n'hi ha d'exposat, la majoria resta emmagatzemat.

Museu Arqueològic. Barcelona.
 Museu de Vilafranca.
 Museu Monogràfic d'Olèrdola.
 Museu Vicenç Ros. Martorell.
 Museu de Sant Martí Sarroca (el castell).
 Museu de l'Associació d'Estudis Científics i Culturals de Mediona.
 Museu-molí Paperer. Capellades.
 Casa del Senyors de Gelida (Associació d'Amics del Castell).

Cal fer avinent que, a més a més de les troballes arqueològiques, algunes cavitats del Penedès, tals com l'avenc del Marge del Moro de Begues i la cova del Gegant de Sitges, han proporcionat troballes paleontològiques força interessants.

LES PINTURES RUPESTRES EN LES COVES DEL PENEDÈS

Podriem dir que la pintura rupestre és el tipus de manifestació més coneguda i possiblement la més atractiva i admirada de totes les diverses classes d'expressió que l'home prehistòric ens ha llegat ja des del paleolític superior.

Al llarg de mil·lennis els nostres avantpassats prehistòrics han anat realitzant un ampli ventall de manifestacions que semblen apuntar més a un desig de comunicació que a una exteriorització purament artística.

Aquest tipus de fenomen, estès a tots els continents, els especialistes l'han dividit en dos grans grups, el parietal i el mobiliar, i en ambdós els temes tant poden ser figuratius com no ser-ho.

En l'art parietal es poden distingir tres tipus: el gravat, el baix-relleu i la pintura.

El gravat s'efectuava generalment amb un punxó o buril i és força conegut en el món megalític.

En el baix-relleu s'aprofitava el relleu natural per donar volum al tema representat, són força coneguts de tothom els bisons d'Altamira, entre altres.

Pel que respecta a la pintura també s'ha dividit en dos grans grups: l'art francocantàbric, que, a grans trets, podríem dir que està representat per policromies i reproducció d'animals de tipus figuratiu, efectuat en sales i galeries situades a l'interior de les cavitats, i està relacionat amb cerimònies màgiques o d'iniciació tot evocant la cacera o la fertilitat, entre d'altres. La màxima representació, cal cercar-la en les pintures d'Altamira descobertes l'any 1879.

L'art llevanti peninsular és representat per pintures de tipus esquemàtic, d'un sol color, on ja apareix la figura humana, el trobem ubicat en balms i abrics, en moltes ocasions gairebé a l'ai-

re lliure, per la qual cosa moltes no ens han arribat en condicions idònies o, en el pitjor dels casos, no s'han conservat.

Aquí no es tracta de cerimònies de caràcter màgic, sinó d'evocacions, records o narracions, ja que el que hi ha representat són escenes de la vida quotidiana i precisament aquesta senzillesa és el que li dona aquest caràcter tan interessant.

L'art rupestre llevanti s'estén al llarg de tota la façana mediterrània, des de Catalunya fins a Andalusia, i penetra cap a l'interior de la península a la zona aragonesa i a la castellano-mangega.

L'any 1892 es van descobrir els primers abrics amb pintures d'Albarracín i a Catalunya va tenir el seu reconeixement l'any 1903 amb el descobriment de les pintures de Calapatà, a Cretes (Matarranya), i les de l'abric de Cogul (Garrigues) l'any 1908.

Pel que fa al grup de les formes mobiliars, trobem que si bé les tècniques són les mateixes —punxons, burils, pintura, etc.— que en l'apartat parietal, el suport és completament diferent, ja que aquí el trobem sobre os, marfil, banya, pedra, argila, metall, etc.

Pintures de la Cova de Segarrull (Olèrdola).

En l'àrea penedesenca les pintures rupestres són presents en les cavitats següents:

Cova de Segarulls. Olèrdola

Cavitat d'uns 10 metres de llargada situada mig penjada en un cingle al marge esquerre de la vall de la Seguera.

Les pintures, situades a l'entrada, foren descobertes per Pere Giró a l'agost del 1958 i estudiades per ell mateix i Eduard Ripoll el 1960.

Són atribuïdes cronològicament a la primera edat del bronze i consten de dues figures d'arquers amb grans arcs, d'estil molt esquemàtic i de color vermell vinós, i també hi ha gran nombre de punts, empremtes i restes d'idèntic color.

Cova de Can Castellví. Olèrdola

Forma part d'un conjunt de balmes situades entre la masia homònima i can Ximet.

En un petit ressalt, a uns vuit metres damunt del sòl, un grup del Museu de Vilanova i la Geltrú, tot efectuant prospeccions per la zona, descobriren, l'any 1971, unes pintures esquemáticoabstractes que representen un petit carnívor, dos animals indeterminats i diverses taques de color.

Hom creu, per les troballes arqueològiques realitzades, que podrien correspondre a l'època del bronze.

Cova de Can Ximet. Olèrdola

Aquesta cavitat és la continuació de l'anterior.

El 1984 Albert i David Rubió i Victoria del Castillo descobriren, en la seva part central, dues figures cruciformes pintades en color vermell, i uns metres enllà, juntament amb unes sitges i uns grans entallats en la roca, aparegueren un seguit de restes d'idèntic color.

Abric del Cementiri. Olèrdola

Petita cavitat situada molt a prop del fossar de la Plana Rodona.

Pel setembre de 1985 J. Comas i J. Pallarès, durant una visita de prospecció per la zona, van observar restes de pintura vermella, força malmeses, que semblen dibuixar un cercle.

Cova-avenc de Vallmajor. Albinyana

Aquesta cavitat de considerables proporcions està situada al capdamunt d'una barrancada enfront de l'ermita de Sant Antoni.

Les pintures descobertes per J. M. Solé l'any 1959 i estudiades per Salvador Vilaseca són en una sala lateral, a uns 40 metres de l'entrada, part d'elles en el moment de la descoberta estaven cobertes de sediments. Es tracta de set figures esquematitzades que representen animals de difícil determinació; a més a més, cal comptabilitzar dos motius indeterminats i catorze restes més.

Donat que els materials arqueològics localitzats en la cavitat corresponen al bronze mitjà i final, s'atribueix aquesta cronologia també per a les pintures.

Roca Roja. Santa Maria de Miralles

Es tracta d'una representació parietal a l'aire lliure, no lluny de la cova de Valldecerves excavada per S. Vilaseca, presenta la figura d'un càprid de tipus naturalista-estilitzat i esquemàtic, a més d'altres restes indeterminades.

Foren localitzades l'any 1982 per F. Navarro Ferré i publicades per ell mateix un any més tard.

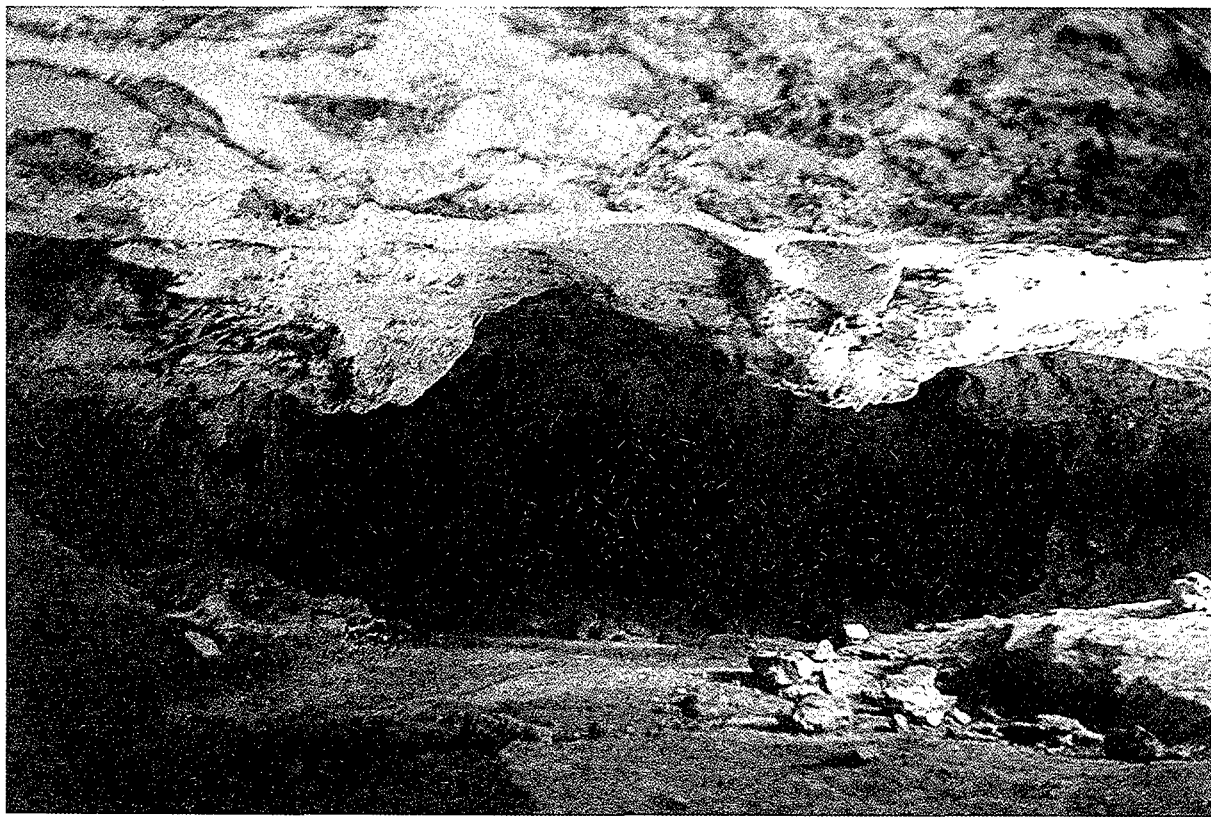
La presència de cavitats amb pintures rupestres a la zona penedesenca és força important i digne de tenir en compte, ja que constitueixen el límit, pel vessant nord-est, de l'àrea del denominat art llevanti.

LA COVA DEL BOLET. MEDIONA

Possiblement aquesta és una de les coves més conegudes del Penedès. Per arribar-hi cal anar fins al Mas Bolet, la cova es troba tan sols a cosa d'uns deu minuts de la casa que li dona nom.

Les primeres notícies que es tenen d'una exploració de caire científic a la cavitat es remunten a l'any 1907⁽¹⁾ en què s'efectuà un estudi espeleològic; l'any 1950⁽²⁾ va tenir lloc un estudi i prospecció sota l'aspecte biològic; no obstant això, l'any 1973⁽³⁾ es publicà la topografia de la cavitat així com les dades geoespeleològiques acompanyades d'un nou estudi de la fauna cavernícola.

Però aquí voldríem fer referència a l'aspecte arqueològic, millor dit, en les vicissituds de les primeres campanyes que es van dur a terme, pels voltants de l'any 1951, per membres del Grup Arqueològic de Vilassar de Dalt explicades per Pau Ubach,⁽⁴⁾ un dels principals protagonistes.

Cova del Bolet (Mediona).

L'eminent arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols (1902-1971) era qui d'alguna manera dirigia i ajudava al grup arqueològic de Vilassar en les seves recerques i excavacions en els diversos jaciments del Maresme i fou ell qui va suggerir al grup d'anar a fer unes cates de temps a la Cova del Bolet.

Els dos arqueòlegs que es van desplaçar fins a la cova anaven carregats amb motxilles, dos picots, dues xapetes de mànec curt, tres cabassets de vímet, un garbell petit, llums de carbur, espelmes, una llum de petroli, llanternes amb piles, cordes, un martell i claus d'escalada, un fogonet, dos punyalets i una destal i, per a més seguretat, un dels dos membres duia una pistola metraladora.

Dins del capítol alimentari, duien ametlles, avellanes, figues seques, dàtils, dos pots de llet condensada, galetes, un pot de llauna de quilo ple de sucre amb dos sostres de tres ous frescos cada un per tal que no es trenquessin, un pot de mig quilo de "Celac", que eren unes pólvores que barrejades amb la llet donaven a la canalla i com a complement un pa rodó de mig quilo i una ampolla de conyac de mig litre.

No obstant això, portaven dues cantimplores, dos plats d'alumini i una paella de dues nanses.

Els dos arqueòlegs anaven abillats de la següent manera: un d'ells duia uns pantalons de color verdós, uns botins de color verd i un cangur marró del tipus emprat pels alemanys en la Segona Guerra Mundial, i l'altre vestia uns pantalons de vellut negres, botes i un cangur semblant al del company, però de color blau marí.

El trajecte emprat per arribar a la cova fou el següent: van sortir de Vilassar de Dalt a tres quarts de tres de la matinada per tal de poder pujar a un camió atapeït de paneres i clavells, que els va dur cap a Barcelona, on van arribar a les quatre de la matinada per agafar el primer tren cap a Sant Sadurn d'Anoia i d'allí l'autobús fins a Mediona.

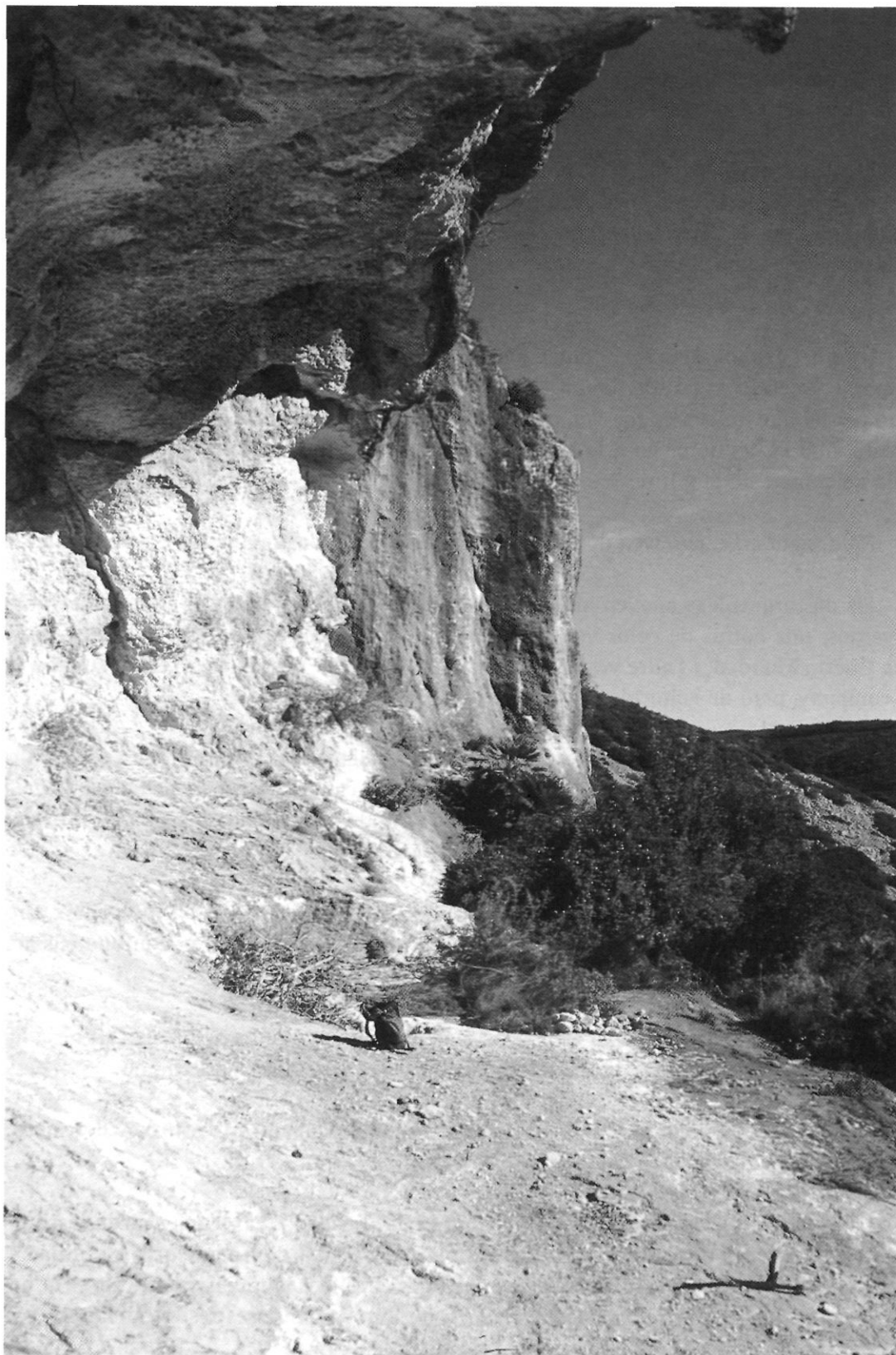
En ser a la vila van tenir un ensurt, possiblement, com molt bé Ubach reconeix, provocat per la seva indumentària, ja que van ser escorcollats per la Guàrdia Civil en confondre'ls amb uns maquis.

A les quatre de la tarda van arribar a Mas Bolet i pels voltants de les sis van ser a la cova. Val a dir que es van perdre enmig d'una espessa boira i d'una pluja insistent.

L'entrada de la cova la van trobar plena d'ampolles, llaunes i cartutxos descarregats... i això succeïa fa mig segle!

La pluja no els va abandonar durant tota la nit, l'endemà van començar la tasca arqueològica amb dues cates de vuitanta centímetres per cada costat d'on van sortir els primers fragments ceràmics que abraçaven des de l'època medieval fins al neolític, un petit fragment de gani-vet i en l'estrat final van exhumar dos raspadors, un burí i nombroses restes humanes.

Veritablement eren els temps heroics de l'arqueologia.

Balma de la Bobera (Castellet i la Gornal).

EL TROGLODITISME AL PENEDÈS

LES CAVITATS EMPRADES COM A HABITACIÓ O AMAGATALL I LES D'APROFITAMENT ESTRATÈGIC

Tot i que les coves i balmes penedesenques aprofitades com a assentament humà són minses, escadusseres i d'escàs desenvolupament si les comparem amb d'altres de Catalunya tals com la Vansa i Oroners a la Noguera, Can Puig de la Balma al Bages o Cal Cavallot al Solsonès per citar-ne algunes, cal, però, tenir-les en compte, ja que aquest és, sens dubte, l'apartat més suggerent quan hom estudia el fenomen troglodític d'un indret.

Arreu de Catalunya trobem habitacles d'aquestes característiques, sobretot a les muntanyes del Montsant, serra de Prades, Sant Llorenç del Munt, el Montsec, etc.

L'home abandona, en època històrica, les cavitats com a lloc per viure, ja que li resultaven poc aptes i inhòspites; no obstant això, ocasionalment, en èpoques de conflictes o de grans penúries econòmiques, l'home torna a ocupar coves i balmes sense intenció, però, de fer-hi un hàbitat estable, encara que l'ocupació de moltes d'aquestes cavitats ha estat força perllongada arribant fins ben entrat el segle XX i en alguns casos encara estan habitades en l'actualitat.

El món de l'arqueologia ha dedicat tradicionalment les seves excavacions al coneixement de l'apassionant època prehistòrica, fa pocs anys que s'estudia arqueològicament l'època medieval i d'aquesta manera, sense la valuosa ajuda que ens proporciona l'arqueologia amb les troballes liti-ques o ceràmiques i l'estudi estratigràfic, és molt difícil poder establir una cronologia de l'hàbitat en aquest tipus de cavitats, tan sols per paral·lelismes es pot arribar a apuntar unes conclusions.

Tot indica a considerar que fou en el moment de la invasió sarraïna quan s'ocupen gran nombre de cavitats a Catalunya. Pel que fa al Penedès, cal assenyalar que l'any 713 hi passà el cabdill Mussa Ben Nosair camí de Lleida a Tarragona i sobretot l'any 985, moment en el qual el creuà Al Man-sur camí de Barcelona, és quan es produeixen unes lluites contra els invasors, tot i que en les nostres terres la manca de vestigis àrabs sembla demostrar que la seva presència va consistir en esporàdiques ratzies bèl·liques. Aquestes i els temors de les possibles represàlies dels vencedors va fer, entre d'altres, que part de la població busqués la seguretat de les abruptes serralades, i en elles, ocupà coves i balmes i fins i tot, en segons quins indrets, fundà nous i petits poblat.

La supervivència en aquests assentaments fou amb tota seguretat molt difícil, ja que estaven allunyats de les principals vies de pas i els camps de conreu, quan n'hi havia, eren generalment molt migrats; així doncs, la subsistència es reduiria a la cacera i l'ajuda d'algun petit ramat, per això quan la pau arriba a aquestes terres penedesenques, terres de conflictes perennes, com ho demostra la presència de la Marca o línia fronterera, nom que apareix en més d'un topònim penedesenc, l'home comença a abandonar el seu hàbitat troglodític.

A tall d'exemple veiem que pel voltant del 1065 es començà a formar un petit nucli al voltant de la Torre Dela, es tractava d'una "vila franca" que va heretar els privilegis d'Olèrdola i que

a les darreries del segle XII ja era pràcticament la capital del Penedès, i és en aquesta època que comença el despoblament de moltes de les cavitats i dels nous hàbitats a la muntanya.

Aquest és un fenomen que es veu reflectit arreu de Catalunya, però, com hem apuntat abans, no totes les cavitats són abandonades, hi ha casos en els quals la seva ocupació és força perllongada i arriba fins als nostres dies.

Pel que fa a les coves penedesenques utilitzades com a habitació citem les següents:

Coves de la Moixeta (Montmell)

Cavitats situades a prop de la pista que mena al mas de la Moixeta.

A l'interior hi ha restes de parets d'un antic habitacle i, com que entre els materials arqueològics trobats hi ha mostres de ceràmica datable en l'alta edat mitjana, hom l'atribueix a aquesta època.

Balma del Solei de les Cabres (Castellet i la Gornal)

Enclavada en una cinglera per sobre la riba dreta del fondal de la Pòpia.

S'observa una espècie de seient treballat a la roca i algun forat de destinació dubtosa.

Balmes de la Bobera (Castellet i la Gornal)

Conjunt de balmes situades en els contraforts de la riba dreta del fondal homònim.

Sembla ser que la grafia antiga les esmentava amb el nom de Bovaria, que, segons fonts enteses en la matèria, vol dir "abundància de concavitats", nom que li és més que escaient, ja que hi ha una vintena de balmes de diverses dimensions.

Solament una de les balmes conserva vestigis d'habitació. Cal destacar la presència de dues sitges excavades en el sòl en les quals s'observa un rebaix en la boca destinat a rebre tapadora.

Pels contorns s'han recollit fragments ceràmics de l'alta edat mitjana, esclats de sílex i part d'un molí manual.

Balma de Serramala (Castellet i la Gornal)

Situada al serrat del mateix nom, el qual és delimitat entre els fondals de la Clua i del Noguer.

Cal denotar en aquesta cavitat la presència de forats circulars destinats a allotjar-hi pilastres de troncs per tal de sostenir un rudimentari sostre.

Cova Gran de Santa Anna (Mediona)

En la vessant sud de la muntanya de Clivelleres es troba aquesta cavitat, tot i que és de difícil localització, l'accés més fàcil és per una pista des del mas de Pereres.

A la cova, que mesura uns 12 metres de llargada per uns 8 de fondària, s'observen vestigis d'una perllongada ocupació.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes)

Estan situades al torrent de l'Espluga, molt a prop del nucli fundacional.

Es tracta d'una sèrie de mines excavades en unes timbes argiloses i, encara que són de tipus artificial, en fem esment, ja que foren emprades com a sojorn d'algun obrer i posteriorment com a refugi de rodamons.

Coves del Terraire (Vilanova i la Geltrú)

Seguint la carretera de Vilanova a Vilafranca, poc abans del km 6, cal seguir la pista que passa pel costat de la masia Samà i després de deixar a l'esquerra el camí del mas Alonso, cal continuar pel fondal de l'esquerra i molt a prop hi trobem les mines que són dins d'una propietat particular, però que podem veure a bastament a través de l'enfilat.

En aquestes antigues mines d'aspecte laberíntic obertes aprofitant uns estrats de creta o "terra d'escudelles", vell conegut producte de neteja, es condicionaren a prop de l'entrada cambres per poder-hi fer estada i sojorn els treballadors.

Balmes de la Penya de l'Àliga o de la Pòpia (Santa Margarida i els Monjos)

Un bon accés per arribar-hi és des de Torrelletes, tot seguint el camí que tot passant pel corral de Muntanya duu cap al fondo de la Pòpia, on es troben les encinglerades balmes.

Aquest barranc és al costat del punxegut turó de la Pòpia, de 372 metres d'alçada, i que vist des de lluny aparenta la forma d'un pit femení, d'aquí li ve el topònim, ja que pòpia és igual a papiol o sínia.

El nom de Penya de l'Àliga ve donat per la forma d'un penyal que recorda el bec d'aquesta au rapinyaire.

En tot aquest reguitzell de balmes es pot veure, en la primera d'elles, la situada més a l'oest, un rebaix fet a la roca, d'uns dos per dos metres i mig metre de fondària.

Cal fer notar que el sostre té molt poca volada i gairebé no serveix ni d'aixopluc.

Després d'aquesta cavitat tenim la formació, abans esmentada, que recorda el bec d'una àguila, i més cap a l'est hi ha una petita coveta, d'uns sis metres de llargada, on es veuen diversos rebaixos amb aspecte d'armariets, el que possiblement podrien ser uns dipòsits i al sòl un forat circular i ben marcat.

A la següent balma, d'uns deu metres de llargada, trobem, a un nivell superior, tres clars encaixos per a bigues així com uns rebaixos fets a la roca, una sitja de forma oblonga de 65 per 10 cm i d'uns 110 cm de fondària amb la boca preparada per a tapadora, una altra sitja de forma arrodonida d'uns 90 cm de diàmetre, un dipòsit d'1 per 1,20 metres, el qual sembla que fou destinat a un possible trull. També es troben una sèrie de graons, dotze de molt ben marcats, amb una amplada de 40-50 cm, que donen accés a la cavitat; no obstant això, s'observen arreu forats a les parets i al sòl, així com rebaixos efectuats per anivellar el terra.

Els estudiosos dedueixen que es tracta de diverses petites construccions destinades a un fi determinat, d'aquesta manera una balma acolliria les persones, una altra el bestiar, una part d'una altra cova es destinaria a magatzem de gra, una altra al de vi, etc.

A més a més de les cavitats emprades com a habitacles hi ha en tot el Penedès un bon reguitzell de petites coves que foren utilitzades com a aixopluc de forma més o menys perllongada i no són poques les que s'empraren d'amagatall en les passades guerres i que esdevingueren, doncs, cavitats d'aprofitament estratègic.

Abans que tot cal dir que a voltes és difícil dilucidar quan una cavitat és emprada únicament i exclusivament com a amagatall o quan és utilitzada com a habitatge o quan ho és per a tot alhora o quan comença a ser emprada com a amagatall i esdevé amb el temps habitatge de caràcter més o menys perllongat.

Citem a tall d'exemple:

Cova de la Penya del Moro (Begues)

Cavitat situada en límits de Vallirana i Torrelles, que va servir d'habitació, encara hi ha una paret al davant de la porta.

També va tenir relació amb els moments turbulents de la nostra història, ja que el 20 de maig del 1823 un grup d'absolutistes fou sorprès a la cavitat.

Avenç Petit de Sant Roc o del Tabac (Begues)

Petita cavitat de 5 metres de fondària situada a la serra de la Guàrdia, al massís de Garraf.

El topònim es deu al fet que uns contrabandistes hi van amagar tabac.

Cova de l'Horta (Castellet i la Gornal)

Es troba a prop de la carretera de Castellet a Clariana, al costat de la font de l'Horta.

El lloc és conegut des d'antic, com ho demostra el vell camí empedrat, amb roderes marcades, que duu cap a l'indret on es troben la font i la cova.

No es tracta d'una cavitat tectònica, sinó d'una casa adossada a un gran bloc calcari de la qual es conserven tres panys de parets i el lloc on hi havia la porta. Al bloc de pedra es veu l'arrencada de la teulada.

En una paret hi ha una petita finestra espitllera que esdevé el més interessant de la construcció i li confereix un aspecte defensiu.

A primer cop d'ull, tot i que l'indret és força boscós i feréstec, a causa de la proximitat d'un vell camí, no sembla ser un lloc prou adient per ser emprat com a amagatall, però sí sembla un lloc adequat, camí i font a prop, per ser utilitzat com a habitatge més o menys temporal.

Així doncs, sembla ser que l'indret fou utilitzat com a habitació i durant un fet puntual –possiblement les guerres carlines– s'obrí l'espitllera defensiva.

Cova del Cingle (Gavà)

Petita cavitat de 10 metres de recorregut, situada a la vall de Joan, coneguda també com a cau de la Moneda o cova dels Diners, perquè, segons diuen, s'hi feia moneda falsa.

Casos de cavitats emprades pels falsificadors de moneda són freqüents en la nostra geografia; per aquest motiu, a causa de la seva ubicació en una amagada vall del massís de Garraf, pot ser factible aquesta possibilitat.

Cova de les Rondes o de la Roca del Frare (la Llacuna)

Es troba a la cinglera de la Roca del Frare i s'utilitzà com a amagatall en la passada guerra.

Cova del Carlí (la Llacuna)

És situada a la plana d'Ancosa, a uns 500 metres al NW del corral d'Ancosa.

En un extrem de la cavitat hi ha un petit pany de paret compost per pedres superposades que actuen més de paravents que d'altra cosa.

Es cita que havia estat utilitzada durant la guerra i també pels caçadors. Recentment, ha estat emprada com a cleda per al bestiar.

Per la seva situació, ja que es troba en la meitat d'una cinglera que forma part d'un fondal encloït, feréstec i herbat, és un bon amagatall, que hom no descobreix fins que no s'hi és pràcticament

Cova de Cal Sant (la Llacuna).

al davant; i, al contrari, des de la part superior del cingle, s'albira tota la plana d'Ancosa, que és una extensió d'uns tres quilòmetres, i es pot prevenir amb temps suficient qualsevol presència estranya.

Cova de Cal Sant (la Llacuna)

És situada al vessant est de la serra d'Ancosa, per sobre de la masia del mateix nom.

Es tracta d'una cavitat formada per esllavissaments d'estrats i la seva configuració és d'una galeria principal i diverses galeries laterals i secundàries.

Tot i que hem llegit que aquí s'hi amagaven emboscats, sobretot en temps de guerra, no vaig trobar res que evidenciés la utilització de la cova, encara que cal fer constar que es troba enmig d'un bosc i és de difícil localització.

Coves de l'Hort Xic (la Llacuna)

Es troben a l'est de la cinglera de la vora nord de la serra d'Ancosa, a uns 40 metres per sobre de la font del mateix nom.

Es tracta d'unes balmes arranjades amb uns panys de parets que arriben fins al sostre, i s'esmenta que foren utilitzades d'amagatall durant la darrera maltempada.

Més tard han servit de corral per al bestiar. També estan situades en lloc boscós i de complicada localització.

Cova de la Font de la Teula (Mediona)

És situada en el camí de Cal Jombo al costat de la riera de la Llacuna.

J. Iglésies, l'any 1934, diu que la cova és negra de fum, la qual cosa evidencia la seva utilització encara que sigui de forma ocasional.

Cova d'Omella (Mediona)

Es troba a uns deu minuts de la casa nova del Bolet i serví com a refugi en la darrera Guerra Civil.

Boques Calentes (Montmell)

Es tracta d'unes esquerdes situades sota les restes del castell de Montmell i que, sembla ser, segons alguns textos, foren utilitzades com a pas inferior de la fortalesa.

Per l'escassa distància que hi ha entre les dues sortides —uns sis metres— no creiem que poguessin oferir cap garantia d'utilització com a pas "secret".

Avenc de Roca Llisa (Montmell)

Cavitat de 19 metres de fondària sobre la qual Font i Sagué (1897) esmenta que en les guerres passades tiraven moltes persones. Hom creu que es tracta de la Guerra del Francès.

Cova P-3 (Olesa de Bonesvalls)

Es troba en el fons del Molí, en la zona denominada de les Costesses.

Es tracta d'una petita cavitat d'uns 12 metres que presenta, segons el plànol topogràfic, una paret a l'entrada.

Cova Fosca (Santa Margarida i els Monjos)

Situada en el fondal de la Pallissota, entre el vèrtex de la Senabra i la masia del Bellestar.

Cavitat on es poden encabir una quarantena de persones i on sembla ser que serví d'amagatall durant la darrera guerra.

Cova del Coral d'en Falç o del Molí (Sitges)

Situada a la urbanització Centre-Llevantina.

Emprada com a aixopluc, avui és plena de deixalles.

Cova dels Bous (Torrelles de Foix)

Situada en el congost per on passa la riera de Pontons.

És esmentada com una cavitat bastant gran i on s'amagà molta gent en temps de la revolució francesa.

A causa de les poques dades de les quals disposàvem per a la seva localització vam preguntar a un veí de la població de 80 anys d'edat i que era fill de la vila, el qual ens va dir que aquest nom no l'havia sentit a dir mai.

Davant d'aquesta circumstància, cal preguntar-se si no es deurà tot a una confusió amb la cova avui anomenada del Toixó, que és a prop de les fonts de les Dous, a la riera de Pontons.

Pou de Cal Pau de l'Hostal (Vilanova i la Geltrú)

Es localitza a la partida del Fraig.

Es tracta d'un pou que s'obri per regar i que va donar pas a una petita caverna que en la passada guerra fou utilitzada com a amagatall.

Cova sense nom (Vilanova i la Geltrú)

Cavitat situada al costat de la via del tren, eixamplada durant la darrera guerra per tal d'utilitzar-la com a refugi i magatzem.

No és d'estranyar que durant el conflicte bèl·lic s'aprofités més d'una cavitat per a aquests menesters.

Indubtablement, a aquesta llista se n'hi podrien afegir moltes i moltes més, ja que el Penedès és ple de petites cavitats que segurament han estat utilitzades en els diversos moments turbulents de la història. No oblidem que en les bregues i en especial quan hom fa servir les tècniques de "guerrilla", que, per altre costat, han estat constants al llarg de la història, aquestes petites i amagades cavitats esdevenen un recer molt cobejat pels combatents.

El fet d'arribar tan sols a fer una aproximació de les cavitats emprades per a aquesta finalitat és molt difícil i força complicat, ja que gairebé a cada població han sentit parlar d'una cova on "la gent s'hi amagava durant la guerra". A més a més, la documentació al respecte tampoc ajuda gens, ja que la referent a les activitats dels Mossos d'Esquadra o altres forces (exèrcit, Guàrdia Civil...) en relació al refugi d'homes i d'armes en les cavitats de la contrada són en coves inidentificades, esmentades a "l'engròs" per la qual cosa és força difícil poder establir la situació exacta. Cal, aleshores, pensar que qualsevol catau que reuneixi unes condicions mínimes va ser emprat, d'una manera o altra, pels combatents de la muntanya.

El mateix tarannà de les lluites va fer que els establiments dels homes a aquestes cavitats fos sempre provisional, que l'estada no solés perllongar-se gaire, per això no hi trobem condicionaments ni restes d'importància. Els estadants s'adaptaven al terreny i l'abandonaven quan les condicions de seguretat provocades pel pas d'una partida perseguidora els era desfavorable, o quan les condicions els eren a favor per anar-se a hostatjar a masies o pobles més confortables.

Per altre costat, en el silenci "imposat" per la pau, hom no vol parlar sovint dels temps foscos de les guerres, i això ha estat un condicionant perquè la tradició oral ens hagi transmès poques dades sobre la utilització dels fenòmens càrstics.

COVES UTILITZADES PER A ÚS AGRÍCOLA I RAMADER

L'apartat dedicat a aquest ús no és minso, ja que hi ha gran quantitat de cavitats que han estat emprades fins a temps recent —i encara ara— com a barraques per guardar estris i eines del camp o com a cleda per al bestiar. Dintre d'aquest capítol, a tall d'exemple citem les següents:

Coves del Frare (Castellet i la Gornal)

Situades a la zona de Cal Peroter, l'accés s'efectua des de Clariana.

Es tracta de dues coves de reduïdes dimensions on s'han recollit alguns materials arqueològics d'època indeterminada tals com fragments de ceràmica negra a torn, esclats de sílex atípics, uns ossos humans així com alguns fragments de ceràmica ibèrica, que són els únics que es poden datar, això sí, sense la precisió desitjada.

El motiu d'incloure-les en aquesta relació es deu al fet que sembla ser que foren emprades pels pastors per sojornar-hi.

Cova de la Guineu (Font-rubi)

Cavitat situada en el puig de la Plana de la Pineda, a prop de la font de Llinars.

Per les seves condicions tèrmiques i d'il·luminació, fou emprada com a fresquera durant els segles XVIII-XIX.

Cova d'Omella (Mediona)

Està a uns deu minuts de la casa nova del Bolet i els pastors l'han emprat per guardar-hi el ramat, sembla ser que hi van arribar a encabir fins a tres-centes ovelles.

Cova Gran (Sant Jaume dels Domenys)

Entre la riera de Marmellar i el torrent de Lligamosques.

Cavitat amb una entrada gairebé circular d'uns vuit metres de diàmetre i uns divuit metres de fondària, esmentada com a probable refugi de pastors i ramats.

Cova Rodona (Sant Martí Sarroca)

Es troba al cingle situat al davant de l'església de Sant Martí. En la cavitat hi ha unes sitges excavades en la roca del sòl.

Balma de Can Vallès (Sant Martí Sarroca)

Situada a la dreta de la riera de Pontons, a prop de la casa que li dona nom.

Hi ha un petit edifici bastit a l'interior de la balma, i com que aquesta està situada a frec del riu, creiem que era massa arriscat per viure; tot apunta que en els darrers anys s'utilitzava com a corral o galliner.

Cova de Santa Bàrbara (Sant Pere de Ribes)

Situada no gaire lluny de la creu de terme que hi ha al costat de la carretera de Sitges a Ribes.

Havia estat utilitzada com a corral de bestiar i refugi de pastors, i va esdevenir, posteriorment, un cau d'immundícies.

Cova dels Bous (Torrelles de Foix)

Es troba molt a prop del congost de la riera de Pontons.

S'esmenta que durant la Guerra del Francès s'hi va amagar molta gent de la contrada.

Cova de la Riera (Torrelles de Foix)

Es troba per sobre la riba esquerra del riu Foix, entre el mas de la Pineda i l'aiguabarreig amb la riera de Dos-Rius.

Fou utilitzada com a cleda per al bestiar i amb un possible condicionament hi podien romandre temporalment unes sis persones.

Resten encara uns panys de parets.

COVES D'APROFITAMENT HIDROLÒGIC

El relleu característic de moltes zones del Penedès, compost per roques calcàries que no permet la retenció de les aigües pluvials, ha fet que al llarg dels anys l'home se les hagi enginyat per construir recs, reguerots i bassiols allà on hi hagués una minsa possibilitat d'aprofitament hídric.

Citem a continuació, tan sols a tall d'exemple, algunes de les cavitats penedesenques on hi ha hagut un aprofitament hidrològic.

Pou de Can Jaques (Begues)

Situat al pla de Can Jaques.

Avenc utilitzat antigament com a pou, ja que reté l'aigua a l'interior, producte d'una impermeabilització motivada per un dipòsit d'argiles.

Pou de les Agulles (Begues)

Cavitat situada a la carena nord de la serra de les Agulles.

Es tracta d'un fenomen càrstic fossilitzat que igual que l'anterior, a causa d'un revestiment argilós, reté l'aigua, per la qual cosa fou emprat també com a pou.

Balma del Noguer (Castellet i la Gornal)

Cavitat situada a la riba esquerra del torrent de la Font de l'Alzina o del Noguer.

S'esmenta que aprofitava l'aigua dels degotalls mitjançant un rec obert artificialment fins a una bassa i que era un lloc molt concorregut pels habitants de la propera masia de Can Balaguer, que hi anaven a omplir els cànirs.

Aquests elements actualment són molt difícils d'apreciar a causa de l'abandó i de l'esponerosa vegetació que l'envolta.

Cova del Llambeig (Castellet i la Gornal)

És situada al fondal del mateix nom.

Es tracta d'una cavitat on s'han construït bassiols per recollir l'aigua dels degotalls.

Cova dels Bassiols (Castellet i la Gornal)

Es troba a sota de Can Balaguer i és d'identiques característiques a l'anterior.

Cova de l'Ametlló (Olèrdola)

Actualment aquesta cavitat està tapiada. A la boca hi ha una font amb data 12-2-1926, amb l'accés arranjat.

Cova de la Pedrera o Balma de la Pica (Sant Martí Sarroca)

És situada al marge dret de la riera de Pontons i gairebé enfrontada a l'absis de l'església romànica de Sant Martí.

És una balma allargassada on s'observa una canalització que duu l'aigua procedent d'un minso degotall cap a una pica excavada en la roca que mesura 90x30 cm i 10 cm de fondària.

Els Covarrons (Sitges)

Es troben entre el pla de la Senyal i el fondo de les Coves.

Són cavitats d'escàs recorregut on s'han excavat petits bassiols per tal d'aprofitar els degotalls del sostre.

Avenc del Pèlag (Vallirana)

Es localitza a la urbanització del mateix nom.

Als pocs metres de l'entrada hi ha una paret d'obra destinada a retenir l'aigua de l'escorrentiu.

Barri de Somella (Vilanova)

En aquest barri vilanoví, s'han efectuat diverses perforacions per tal de poder trobar i aprofitar aigües subterrànies per regar.

Hi ha l'extraordinari cas d'haver realitzat tres perforacions, a prudent distància una de l'altra, i es va foradar el sostre d'una mateixa caverna.

Pou de Cal Pau de l'Hostal (Vilanova)

Es troba a la partida del Fraig, a la barriada de la Collada - Sis Camins. Quan a principis del segle passat es perforà un pou per regar els camps propers, es foradà el sostre d'una petita caverna.

Durant la passada guerra fou utilitzada com a amagatall.

Fontanilles

Amb aquest topònim trobem diverses cavitats, generalment petites balmes, on brolla una font o bé s'aprofiten els degotalls tot excavant-hi piques o bassiols.

A manera d'exemple podem dir que les trobem esmentades, entre altres, a Olivella, Olèrdola, Santa Maria de Miralles, el Montmell, Masllorenc, el Vendrell, etc.

Safareig al Balç de Fontanilles (Santa Maria de Miralles).

LES COVES D'ÚS INDUSTRIAL

Les roques calcàries que han modelat el típic paisatge càrstic de moltes zones del Penedès, en especial del massís de Garraf, ha proporcionat l'explotació per part de l'home, al llarg dels segles, de la calcita (CO_3Ca), mineral que a l'igual que la dolomia ($\text{CO}_3\text{Ca} \cdot \text{CO}_3\text{Mg}$) subministra la cal (CaO), que és l'element estabilitzant en la fabricació del vidre, ja que proporciona elasticitat i eleva el punt de fusió en relació a la quantitat emprada.

Recordem que la composició centesimal del vidre és la següent: Sílice (SiO) 72 - Sosa (CO_3Na^2) 19 - Cal (CaO) 8,5 - Impureses i residus 0,5.

La fabricació del vidre, de manera gairebé artesana, era una activitat força important a la comarca, que la mecanització amb el conseqüent canvi de sistema de producció ha relegat a un ofici en vies d'extinció, tan sols uns topònims esparsos en la nostra geografia ens ho evoquen.

A l'Ordal, a tocar la carretera, hi trobem la barriada del Vidre, que és un agrupament de cases al costat d'una antiga indústria vidriera, on van arribar a treballar uns quaranta homes, va ser inaugurada l'any 1833 i persistí exactament una centúria, és a dir, fins a l'any 1933.

Begues, Vilafranca del Penedès, els Monjos i Vilanova i la Geltrú són altres centres de producció vidriera al Penedès, avui extingits.

No és d'estranyar, doncs, que alguns avencs foren descoberts precisament en la recerca de la calcita espàtica, la varietat més pura, molt sovint anomenada "sal de llop" perquè una vegada elaborada prenia un aspecte salí i per la presència d'animals com el llop o la guineu —en certs indrets també se l'anomenava sal de guineu— que hi acudien a la recerca del característic sabor tan atraient per a moltes espècies animals.

A continuació es dona una breu relació d'alguna de les cavitats emprades com a pedrera de "sal de llop".

Avenc del Gravat I (Begues). Situat al Fondo de Mas Grau.

Avenc del Pla de Bassallacuna (Begues). Es troba a l'indret homònim.

Avencs Gruixut i Prim (Begues). Ambdós estan situats al Pla de Bassallacuna.

Avenc Tapat de Mas Traval (Begues). Es localitza al Fondo de la Troneda.

Avenc de la Sal del Llop (Begues). Es troba a la zona de la riera d'Aigua, al sud de les Agulles. Aquesta cavitat no l'hem trobada esmentada com a pedrera de "sal de llop" malgrat el nom que ostenta i, pel que fa a les seves dimensions, podem dir que la boca d'accés és més reduïda que en les altres cavitats explotades amb aquest fi; per contra, aquest avenc està excavat en calcàries dolomítiques i situat, doncs, en lloc idoni.

Avenc de la Colla del Pinxo (Begues). Situat a prop de la urbanització Begues Park.

Avenc del Pont de l'Escalat (Olesa de Bonesvalls). Es troba a prop del Pla de la Creu.

Encara que ha estat esmentat com a pedrera de "sal de llop" la boca no presenta l'aspecte més idoni per a aquest afer i algunes notícies recollides així ens ho indiquen.

Avenc del Fons del Pou Sec (Olesa de Bonesvalls). Es localitza a la capçalera del Fondo del Molí.

Avenc dels Esquirols o de la Sal de Llop (Vallirana). Situada al Fondo de la Verdor.

El primer pou de 25 metres de fondària era conegut des d'antic per l'extracció de la calcita espàtica, fet que va motivar la localització de la gatera que dona accés als pous inferiors d'aquest complex sistema subterrani de 180 metres de fondària molt freqüentat pels espeleòlegs.

Avencó de Coll Verdaguer (Cervelló). Es troba molt a prop del coll del mateix nom.

Avenc Tapat (Cervelló). Petit pou situat no gaire lluny de Coll Verdaguer.

Avenc dels Azimuts o del Vèrtex (Cervelló). Situat a uns 200 metres abans d'arribar al Fondo de Sant Ponç i per damunt del clot del Cocó.

Coves de Can Rigol (Corbera). Situades a l'agregat de l'Amunt.

Avenc Snoopy (Subirats). Cavitat situada a uns 500 metres del coll de l'Ordal, actualment es troba tapat per les escombraries.

A aquesta relació cal afegir la Cova de la Font de la Salut (Sant Martí Sarroca), que es tracta d'una balma, sense interès espeleomètric, situada al costat de la font homònima i que ha estat utilitzada com a pedrera, encara es poden veure d'on s'extreien i s'aprofitaven els blocs de pedra.

Una altra utilització de tipus industrial de les cavitats fou el del conreu del xampinyó, sobretot la varietat *Agaricus bisporus*, que s'adapta perfectament al conreu en coves i que va ser

molt estès durant les dècades dels anys 1950-60, en què hom aprofitava coves, balms, mines abandonades i soterranis de diversos tipus per al conreu, ja que necessitava escassa dedicació i ajudava, encara que fos poc, a les economies familiars de l'època.

També hi ha algunes cavitats documentades que s'utilitzaven per a aquesta finalitat, a tall d'exemple en citem algunes.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes). Situades al torrent de l'Espluga.

Cap als anys 1955-60 es van allargar i obrir noves galeries que es van utilitzar per al seu conreu.

Mines de Pontons (Pontons). Es troben al costat de la riera del mateix nom. Sembla ser que en la seva darrera etapa, en abandonar-se la recerca minera, van tenir aquesta utilitat.

Cova dels Xampinyons o del Lledoner (Cervelló). Petita cavitat situada al coll Verdaguer.

El seu interior va ser completament transformat, ja que es va aplanar per poder procedir al conreu de l'esmentat bolet.

Cova dels Xampinyons (Subirats). El seu nom indica clarament llur utilització.

Mines de la Timba del Ralet (Sant Pere de Ribes).

LES ESGLÉSIES TROGLODÍTIQUES

Com hem vist, des d'èpoques molt remotes, el món subterrani ha exercit una potent fasciació i l'home ha transformat allò misteriós i fantàstic en lloc sagrat, així, ja des del paleolític, anem trobant el seu testimoni en les cavitats, representat primerament en l'art parietal i mobiliari; no oblidem que les coves amb pintures rupestres estan considerades com a veritables "santuaris".

Les coves s'associen, no obstant això, de forma molt estreta, amb tota mena de ritus, sobretot de tipus religiós.

S'ha esmentat que des del segle V aC fins al cristianisme, en les espelunques tenien lloc les celebracions del mite eleusià, culte a Demèter, que representa la fecunditat i la fertilitat, i a la seva filla Persèfone, que representa els misteris de la vida i de la mort, amb ritus d'iniciació i amb la presència d'una beguda, el "kykeón"—farina d'ordi i poliol—, barrejat amb algun al·lucinogen de tipus vegetal.

Les troballes de petits recipients, calzes i gots de mida reduïda, trobats en el fons de cavitats que generalment no presenten condicions d'habitabilitat, mentre que les restes arqueològiques corresponents a l'hàbitat es troben a l'entrada, sembla demostrar que en temps ibers a algunes coves se'ls dedicava un destí completament ritual.

A tall d'exemple esmentem la cova de l'Olla a Marmellar, les coves Cassimanya i de Can Sadurní a Begues, del Gegant a Sitges, del Bolet a Sant Quintí de Mediona i del Garrofet a Querol, entre altres.

Amb l'arribada del cristianisme, les coves, a més a més de ser un dels primers llocs de congregació, segueixen sent un indret misteriós i de caràcter pagà i tal com es va fer en els monuments megalítics, on es gravaren signes cruciformes, per posar un exemple, se'ls santifica, i aquesta sacralització de les cavitats explica les nombroses referències a troballes de verges en coves. Montserrat, Núria, Montgrony, Rocacorba i les penedesenques de Foix i Penafel en són alguns exemples. Després, generalment al mateix indret de la troballa, es bastí una ermita o santuari, que, en molts casos, sense abandonar-se al culte, ha arribat fins als nostres dies.

No obstant això, molts indrets de les nostres muntanyes foren escollits pels eremites com a lloc de culte, són generalment llocs solitaris, apartats de les vies de comunicació, i en més d'una ocasió es serveixen de les coves per bastir-hi un rústec oratori que més endavant es converteix en una esplèndida ermita.

Tot i que al nostre país no tenim conjunts tant remarcables com els de Capadòcia o Sumela a Turquia, ni alguns dels temples budistes excavats a la roca de Xina i l'Índia, sí que disposem d'algunes belles mostres d'esglésioles troglodítiques. Al Penedès hem constatat l'existència de les següents:

Sant Salvador de la Balma (Pontons).

Sant Salvador de la Balma (Pontons)

Aquesta capella és situada no gaire lluny del molí de Baix, avui casa de colònies Penyafort.

A grans trets podríem dir que està adossada en l'interior d'una balma i aprofita la roca com a absis. La porta, situada a la façana nord, és de mig punt dovellada i a l'interior hi ha arcades de punt d'ametlla, una finestra d'espitllera i al sostre de volta de canó es conserva, curiosament, l'empremta de l'encanyissat del xindri, que era la carcassa provisional de fusta que servia per rebre les dovelles en la construcció d'una volta.

A uns metres hi ha una esberla en la roca que fou emprada com a habitatge complementari de l'ermita, en la qual es pot observar una fornícula i altres mostres d'aprofitament. Al fons d'aquesta cova es troba una comunicació amb la part superior del cingle per mitjà de l'anomenat avenc del Ral.

Encara es pot veure un pany de la muralla, amb els encaixos de la porta, que tancava aquest petit clos, que juntament amb el difícil accés, convertia aquest lloc en un indret gairebé estratègic.

Com a dates més representatives de la capella cal citar l'any 1319, que surt esmentada per primera vegada.

El 1508 queda consignada en una visita pastoral.

A la meitat del segle XVIII es concedí permís per captar a la rodalia per al sosteniment del temple.

El 1777 consta que la capella era dels pares bernats del castell de Pontons.

Ja sigui catalogada com a romànica per alguns estudiosos o situada en temps menys tardans, atansant-se a les referències documentals, per altres, Sant Salvador constitueix un exemplar únic al Penedès.

Sant Julià —nom popular Sant Domènec— (Sant Pere de Riudebitlles)

Sembla ser que existia, pels voltants de l'any 1000, una petita capella excavada al costat del riu, de la qual avui no resta cap vestigi, ja que els esllavissaments del terreny primer i les riuades després l'han esborrat completament.

Ningú no s'explica per què s'edificà una capella en un lloc tan insegur, a no ser que fos amb caràcter eventual o de tipus votiu.

En una fotografia datada a l'abril del 1977⁽⁵⁾ es mostra part de l'absis enrunat i en una publicació del 1983 es pot llegir: "Sols es pot veure l'absis encastat a la roca amb un nínxol al mig i un tros de mur amb l'arrancada de la volta de canó, fet en reble i d'una forma bastant barroera... Per la forma de l'obra que resta sembla ésser del segle XI."

Encara que tot apunta que ja existia el 999, la primera referència documental duu la data del 24 d'octubre del 1029 en què Gigo i els seus fills permuten a Sant Cugat un alou al terme de Lavit, comtat de Barcelona, que confronta a ponent amb terra de Sant Julià.

Cova de la Verge (Torrelles de Foix)

Es tracta d'una cavitat d'uns 15 metres de llargada per uns 4 d'amplada i uns 5 d'alçada situada sota l'església romànica de Santa Maria de Foix.

En una fotografia de l'any 1980 l'entrada està tapada per la terra, en procedir a la restauració de l'església, que es va finalitzar l'any 1987, es va netejar el camí d'accés a la cavitat, s'arranjà l'interior i es col·locà una rèplica de la imatge, ja que l'original de fusta, de tradició romànica, va ser destruïda durant els fets bèl·lics de 1936-39.

Aquesta petita cavitat s'inclou dintre de les llegendes de les marededéus trobades.

Cova de Sant Pau (Vilafranca del Penedès)

Encara que es tracta d'una cavitat artificial, per la seva importància, creiem necessari que figuri en aquesta relació.

És situada a dalt del turó de Sant Pau, que es troba al nord-oest de la ciutat al qual s'accedeix fàcilment per la carretera de les Cabanyes.

Pel que fa a la seva història, extraïem les següents notes:⁽⁶⁾

Sembla que al segle XVI hi havia una capella a dalt del turó, que substituïa una que possiblement datava de l'any 1392, que estaria en la falda de la muntanya, cara a sol ixent, i que hauria resultat insuficient.

Aquesta nova capella era encerclada per un ampli baluard amb dos portals d'entrada, amb habitatge per a l'ermità i una sala-menjador. Per les fotografies antigues que hem vist publicades devia semblar, més aviat, una casa de pagès que no pas un edifici religiós.

L'ermità que vivia del conreu de les terres pròpies de la capella, a més a més del ramat que tancava en una cleda situada sota l'explanada del turó, com a resultat de la desamortització de l'any 1837, es veié obligat a abandonar-les en ser venudes juntament amb altres béns de la capella, i així, sense guarda, l'edifici a poc a poc s'anà enrunant.

No sense enrenou s'optà per obrir una cova de forma artificial per bastir-hi la nova capella, la qual s'inaugurà el 25 de gener del 1910.

Arreu es veuen els forats deixats pel primitiu edifici, encara que no es descarta que n'hi puguin haver d'anteriors, possiblement d'algun assentament d'època medieval.

El turó ha estat emprat, en època moderna, com a pedrera i els senyals encara són prou visibles. Cal afegir que l'edifici actual dels que tenen cura de la capella és sota la plana d'accés i en part és construït sota el rocam, esdevé per aquest motiu una mostra més de trogloditisme, i per la seva situació, molt bé podria correspondre al lloc on els antics ermitans tancaven el ramat sota l'explanada del turó.

NOTES SOBRE L'EREMITISME PENEDESENC

A partir del segle XI, la vocació religiosa féu que molts homes cerquessin la vida solitària en boscos i muntanyes allunyats de nuclis de poblament, tot imposant-se un tipus de penitència i aixoplugant-se, primerament, a recer de balmes i coves i posteriorment en petites capelles o ermites, algunes de les quals, en l'esdevenir dels segles, es convertiren en santuaris de ferma vocació popular.

Hi ha estudiosos del tema⁽⁷⁾ que divideixen l'eremitisme que hi havia a Catalunya en els tres tipus següents:

1) L'anacoretisme o eremitisme contemplatiu que va proliferar a la Catalunya nova en els segles XI-XII, que era de vocació penitencial i contemplació solitària.

2) L'eremitisme mixt, que a més a més de la donació regulava el servei del santuari i l'atenció als romeus.

3) L'eremitisme o eremitisme preferentment administratiu, on els ermitans adquirien compromisos i obligacions amb l'autoritat civil local, amb l'eclesiàstica o amb l'arquebisbat.

En el Concili d'Agde de l'any 506 i en el de Toledo del 646 es fa referència als eremites diferenciant els dignes dels indignes, ignorants i d'execrables costums.

Si bé durant el segle VII aquest tipus de nuclis eremítics acabarien gairebé per desaparèixer, també tot sembla apuntar que el fenomen s'expandí simultàniament als móns islàmic i cristià, a Catalunya durant els segles IX-X l'eremitisme va experimentar una certa revifalla.

Tot i que és un fenomen molt poc estudiat a Catalunya, en zones properes al Penedès trobem mostres d'alguns antics eremitoris, a tall d'exemple citem els següents:

El roc foradat de Ca n'Espanyol i els habitacles de Seguers a Prats de Rei.

El conjunt eremític de Cal Ferré a Rubió.

Els exemplars de Benviure i Llor a Sant Boi de Llobregat.

Els tres eremitoris del Puig del Revell a Sant Esteve de Sesrovires.

En terres penedesenques cal esmentar el conjunt eremític del fonal de Valldellós, a Mediona, datable, segons els materials trobats, al segle V, i Sant Salvador de la Balma, a Pontons, on, com hem comentat anteriorment, tot apunta que la cavitat situada a pocs metres de la capella fos emprada com a eremitori.

LES COVES DE CAN CASTELLVÍ I DE CAN XIMET O COVES DE LA VALL (OLERDOLA)

L'accés més fàcil per arribar-hi és seguir la carretera que des de Moja duu a les Cases de la Vall, la qual passa a frec de can Castellví, al costat de la masia es troben aquestes balmes encinglerades.

Es tracta de dues balmes que s'estenen des de can Castellví fins a can Ximet, que mesuren uns 183 metres de llargada per uns 10 metres en el lloc més ample i constitueixen, sens dubte, un dels conjunts troglodítics més remarcables del Penedès.

Al llarg d'aquestes dues cavitats es poden veure en les parets tot un reguitzell de forats, els quals servien per allotjar-hi bigues de fusta per tal de sostenir un pis o una rústega talaia.

Així mateix, se succeeixen els vestigis que ens parlen d'una antiga i potser perllongada ocupació, excavats en el sòl trobem dipòsits per a líquids, sitges, graons, etc.

Cal destacar un dipòsit circular excavat en una roca enlairada enmig de la balma de can Ximet i la base d'un primitiu molí fariner que es troba en la de can Castellví.

Molí a la Balma de Can Castellví (Olèrdola).

El topònim de les Cases de la Vall ve d'antic, ja que surt esmentat en una escriptura del 978 “ipsa valle, subtus Olerdula”.

Per sobre de la masia de can Castellví encara es conserva part d'un antic camí empedrat, amb roderes marcades, d'origen medieval, així com un dipòsit excavat a la roca del sòl enmig d'un petit bosquet.

En aquestes balmes s'han efectuat troballes arqueològiques corresponents a èpoques del bronze, ibèrica i alt medieval, així com unes mostres de pintures rupestres que tractem en un altre apartat.

L'ALBÀ VELL

Per anar cap al despoblat de l'Albà Vell, cal seguir des de la vila d'Aiguamúrcia la carretera que, tot passant pels veïnats de les Destres i Masbarrat, arriba en cosa d'uns 4 km a l'Albà Nou, un cop aquí cal continuar per la pista que surt del darrera de l'església de Santa Maria, es deixa primerament un trencall a l'esquerra que duu a Can Bernat i més endavant un altre a la dreta que va cap a Can Cortada, es segueix el que pel coll Bo i pel costat de les runes de Can Guillem duu cap al turó de l'Albà Vell o de Dalt.

En aquest tossal de 797 metres d'altitud cobert d'esponerosa vegetació, s'alçava el castell de l'Albà. La història ens parla que l'any 977 el bisbe Vives de Barcelona va confiar el lloc a

Entrada de la cova de l'Albà Vell.

Guitard de Mura —també esmentat com Guitard de Muradell— per tal que el repoblés i el defensés, i el Bisbat es reservava el dret de posar-hi castlans.

Del poblat medieval es conserven bona part de les muralles, una torreta rodona i panys de parets de diverses edificacions.

Al costat de migdia del recinte defensiu hi ha el temple romànic de Santa Maria, que es trobava en relatiu bon estat a principis del segle XX, tal com es pot veure en una fotografia publicada l'any 1934 on es mostra la façana i el campanar escapçat en part. Avui tan sols conserva un tros de l'absis.

Els edificis del costat de l'església estan, no obstant, enderrocats i els esbarzers ho envaeixen tot.

Aquesta breu descripció d'un despoblat de l'època medieval ve motivada perquè el terreny on s'assenta és de roca calcària que, en aquest sector concretament, en estar sobre un llit tou que tendeix a fragmentar-se, està sotmès a l'esquarterament tectònic, la qual cosa provoca la formació de petites, però laberíntiques cavitats.

Així doncs, qualsevol construcció feta sobre una base tan inestable com aquesta estava abocada, tard o d'hora, a l'enderrocament.

Tot corroborant a l'exposat, a pocs metres de l'església s'obre la boca d'una cavitat, formada per un conjunt de diaclasses, denominada cova-avenc de l'Albà Vell.

Podríem dir que aquest és un exemple clar on el terreny, en la seva labor de formació de cavitats, ha estat el que ha contribuït a enderrocar un petit nucli de població.

CAVITATS MODIFICADES PER L'ACCIÓ HUMANA: UNA ALTRA FORMA DE TROGLODITISME

Al llarg dels segles l'home ha anat modificant algunes cavitats per tal d'anar-les adaptant a la seva forma de vida, d'aquesta manera tancava la cova amb parets en les quals col·locava una porta i alguna finestra, a vegades espitllerada, per tal de convertir-la en un habitatle més o menys adequat a les seves necessitats.

Altres vegades tancava el balmat amb uns rústics murs i el convertia en una cleda on s'arrecerava el bestiar o bé l'emprava per guardar-hi algun tipus d'aliment, generalment gra, i a tal efecte excavava unes sitges al sòl.

També hem vist com s'aprofitava l'aigua, el tan preuat líquid que tan escasseja en aquestes latituds, tot excavant recs i bassiols allà on era factible de fer-ho.

A continuació es donen unes notes sobre cavitats penedesenques que han estat modificades de forma substancial per l'home.

Avenc dels Esquelets (Olivella)

Cavitat de vint-i-un metres de fondària, situada en la riera de Jafra, a uns 300 metres del Corral Nou.

Al pou d'entrada, de 19 metres de fondària, se li ha practicat, s'ignoren els motius, a sis metres sobre la base, una perforació horitzontal a manera de túnel que permet l'accés justament a nivell del thalweg.⁽⁸⁾

Avenc de Sant Antoni (Cunit)

Cavitat situada al nord de Cunit, dins de la propietat de Cal Marquès.

Es tracta d'un petit avenc de deu metres de profunditat, la boca d'entrada està tapada i l'accés es fa per una obertura artificial a nivell del fons. S'utilitza com a celler.

Avenc del Castell (Olèrdola)

Petita cavitat d'uns sis metres de fondària situada molt a prop del castell d'Olèrdola.

Actualment està obstruït, com a mesura de precaució, ja que es troba al costat d'una pista.

Avenc de les Granotes (Castelldefels)

Aquesta cavitat, de cinquanta-tres metres de profunditat, es troba dins d'un jardí particular situat al passeig Miramar de la urbanització Bellamar.

Segons dades de 1974, el propietari de la finca va tapiar l'entrada i per informacions posteriors ens assabentem que és emprada com a fosa asèptica.⁽⁹⁾

Cova Fumada de Vallbona (Castelldefels)

És al peu del vessant SE del turó de Cova Fumada, dins d'una propietat particular de la urbanització Bellamar.

La cova té una longitud de 35 metres i presenta un procés litogènic de certa importància i un sífo d'aigua dolça. Cap a l'any 1878 l'entrada de la cova estava feta de maons i la porta era d'arpiller. Pels voltants del 1920 fou visitada per Rafael Amat i Carreras i amb posterioritat s'hi ha construït una nova porta i unes escales i fins ara es feia servir de celler.

En l'actualitat, s'organitzen visites per a grups reduïts.

No obstant això, hi ha dos tipus de cavitats que han estat modificades per l'acció humana, però de forma que ha estat més punyent, ens referim a les cavitats desaparegudes i les utilitzades com a abocador.

L'acció humana mitjançant "el progrés" ha contribuït a la desaparició d'un bon nombre de cavitats, a tall d'exemple només cal comentar que l'*Inventari Espeleològic de Catalunya* de l'any 1994⁽¹⁰⁾ esmenta un total de vuitanta-tres cavitats desaparegudes, la majoria per l'acció de les pedreres i per la construcció d'urbanitzacions.

La instal·lació de l'abocador d'escombraries de Garraf, a més a més de produir directament la desaparició de sis cavitats, ha contribuït al fet que molts avencs de la zona no puguin ser visi-

tats per la perillositat que comporta les emanacions constants de gasos altament tòxics procedents de l'abocador.

I tal com dèiem al començament d'aquestes línies, a més a més de les cavitats desaparegudes hi ha les emprades com a abocador.

Al llarg dels segles molts avencs han estat utilitzades per llançar-hi animals morts, i és encara una pràctica usual a les zones de muntanya.

Recentment, moltes de les nostres cavitats serveixen per rebre tota mena de deixalles, per aquest motiu algunes esdevenen veritables caus d'immundícia.

Serveixin aquestes línies, si més no, per ajudar a prendre consciència que el medi subterrani també és quelcom que s'ha de salvaguardar.

COVES ARTIFICIALS I COVES TURÍSTIQUES

Com hem vist, l'home al llarg dels segles ha anat aprofitant les cavitats i les ha anat adaptant, en cada moment històric, d'acord amb les seves necessitats, però en més d'una ocasió, quan la natura no les hi ha posat a l'abast o bé no les ha trobat adients per a les necessitats del moment, l'home se les enginyà per tal de construir-ne de forma artificial.

Els fenòmens artificials al Penedès són prou minsos, estan molt lluny dels monumentals exemplars, dedicats a habitacle, de Matmata (Tunísia) Sacromonte (Granada) Cuevas de Almanzora (Almeria) o de les que voregen el riu Júcar (Albacete), però un bon exemple, dins del camp de les activitats econòmiques, són els cellers subterranis tan estesos a tota la comarca penedesenca.

Uns altres exemples, aquests de tipus religiós, els trobem en les criptes d'algunes esglésies que eren espais subterranis utilitzats com a oratori o necròpolis.

Cal citar, en terres del Penedès, dues mostres, una la tenim en la "cova" o cripta de la capella del castell de Calafell, la qual surt documentada l'any 999, i el culte a la Mare de Déu de la Cova, nom prou evocador, que es venera en aquest lloc, apareix esmentat ja al segle XVII.

L'altra mostra la trobem en l'absis semicircular mig excavat a la roca de l'església de Sant Pere del castell de Subirats, el qual és una construcció molt rudimentària, amb una finestra espiellerada i un nínxol d'arc de mig punt.

Presenta unes minses mostres de pintures i hom creu que devia d'estar tot ell pintat, però durant molt de temps va estar tapat per una paret, la qual cosa podria haver creat una cambra d'aire que podria molt bé haver-les fet malbé.

Alguns estudiosos situen aquesta estança en època preromànica i d'altres, pel contrari, la daten en època plenament romànica.

Una altra mostra de coves de tipus artificial el tenim en els antigament anomenats hipogeus i en l'actualitat denominats construccions o estructures subterrànies o més popularment grutes, que trobem en el subsòl d'algunes masies o cases i que han estat datades des de l'època alt-medieval fins a l'edat moderna.

A tall d'exemple, citem els soterranis de Vilanova i la Geltrú on, tant al nucli antic de Vilanova com al barri de la Geltrú, hi ha uns enigmàtics soterranis excavats en terrenys poc consistents d'argila o en conglomerats de pedruscall poc compactes.

La seva estructura és gairebé sempre la d'un llarg passadís, d'uns dos metres d'alçada per un metre d'amplada, de recorregut sinuós que mena a una placeta que, fins i tot, pot estar a uns nou metres per sota el nivell del carrer.

D'aquest passadís surten, generalment, d'altres galeries de similars característiques.

La boca del túnel sol estar situada a prop de l'entrada de la casa.⁽ⁱⁱⁱ⁾

Les coves turístiques són un altre apartat que cal comentar encara que sigui de forma breu. Al Penedès no hi ha les grans cavitats de recorregut turístic que trobem en d'altres àrees geogràfiques, però també hi ha uns exemples.

A la població de Santa Oliva, a tocar el castell, hi ha unes antigues mines d'aigua on el propietari ha obert noves galeries construint un conjunt que durant uns anys fou apte per a la visita turística.

Als afores de Sant Quintí de Mediona es troba la bonica zona arranjada de les Deus, on hi ha la cova homònima, que és una de les poques urbanitzades a Catalunya.

El visitant recorre uns tres-cents metres d'estrets passadissos i petites galeries, algunes d'elles amb el sostre curull de petites formacions litogèniques.

A l'interior hom pot veure una deu d'aigua, d'aquí prové el nom de la cavitat, que aflora a les fonts de l'exterior.

Cal anotar que en temps pretèrits ja s'arranjà i canalitzà el curs del riu subterrani, el guia creu que possiblement fos obra dels àrabs, encara que crec que als àrabs se'ls atribueixen erròniament masses coses a casa nostra.

La cova de l'Ordal, a Subirats, és una cavitat força coneguda que s'habilità per a la visita turística a primers de segle i es cobrava vint-i-cinc cèntims l'entrada.

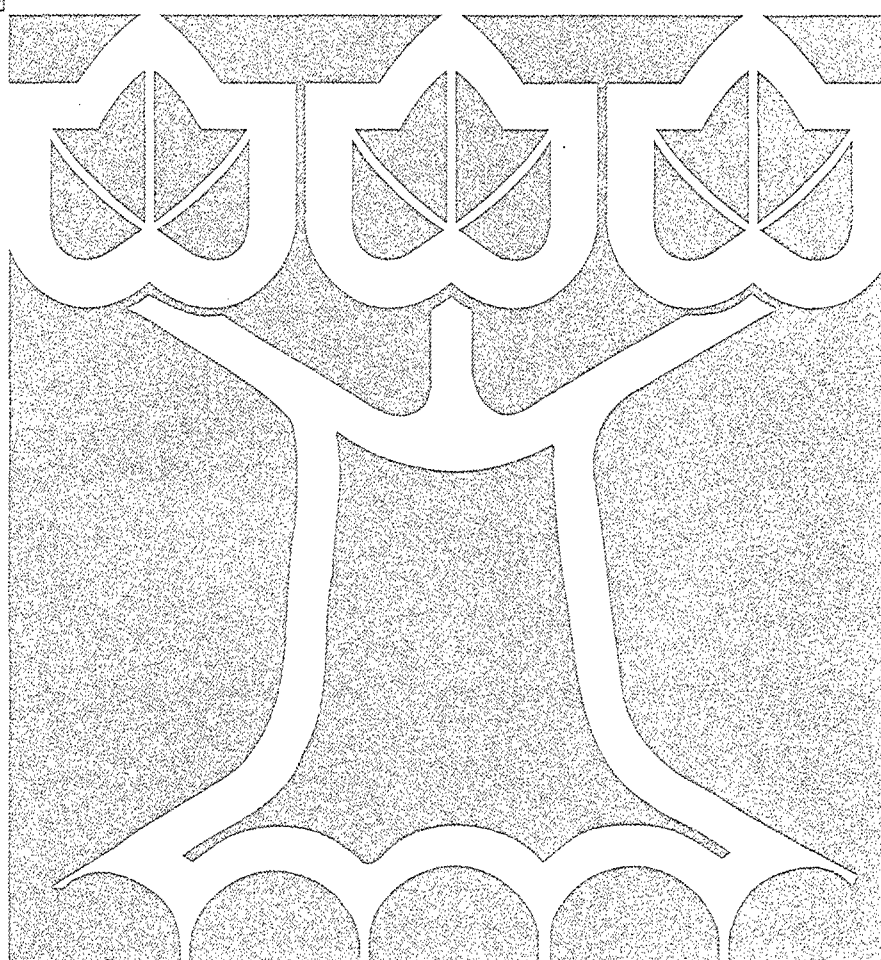

Entrada a les mines d'aigua de Santa Oliva.

NOTES

- (1) FAURA I SANS, M. Explicació del full núm. 34. Vilafranca del Penedès. Servei del Mapa Geològic de Catalunya, pàgs. 1-91. Barcelona, 1922.
- (2) ZARIQUIEY, R. "Nueva especie del género Troglodactylus". *Sepeleon* 1 (3-4), pàgs. 191-202. Oviedo, 1950.
- (3) LAGAR, A.; SABATER, J., i TORROELLA, J. "La cova del Bolet". *Senderos de la Unió Excursionista de Catalunya*, núm. 174, pàg. 20. 1973.
- (4) UBACH, Pau. *Memòries Etno.Arqueològiques*. Vilassar de Dalt, 1934-1993. 6.000 anys d'història en el Maresme. L'Aixernador Edicions. Argentona. 1994.
- (5) GAVÍN, J.M. *Inventari d'esglésies*. Vol. 10. Arxiu Gavín. Barcelona, 1981.
- (6) MASACHS, Josep M. *Notes i fonts històriques*. Vilafranca del Penedès, 1991.
- (7) FORT I COGUL, Eufemià. "L'eremitisme a la Catalunya Nova". *Studia Monàstica*. Vol. 7 fas. 1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 63-126, Barcelona, 1965.
- (8) BORRÀS, J. *Catálogo espeleológico del macizo de Garraf*. Vol. III. Pàg. 100. 1974.
- (9) BORRÀS, J. *Op. cit.* Pàg. 26.
- (10) MIÑARRO, J.M. *Inventari espeleològic de Catalunya*. Vol. 3. Federació Catalana d'Espeleologia, pàg. 24. 1994.
- (11) *Gran Penedès* núm. 43 febrer, 1995.

MISCEL·LÀNIA
PENEDESENCIA

11enes Jornades d'Estudis
Penedesencs. Vilafranca del
Penedès, 4-7 de juny de 1998